

АНОТАЦІЯ

Мельникович М. С. Парадигма взаємодії релігії, права та держави на сучасному етапі українського державотворення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному теоретико-правовому дослідженню актуальної парадигми взаємодії релігії, права та держави на сучасному етапі українського державотворення.

Проблема правового забезпечення відносин української держави з релігійними організаціями об'єктивно є однією із ключових у вітчизняному державотворенні. Автор у дослідженні об'єктивно виходить з позиції, що забезпечення дієвого механізму правового регулювання відносин між державою та релігійними організаціями здатне нейтралізувати сучасні ідеологічні, політичні й безпекові загрози, які гальмують процеси державотворення, штучно відкидаючи релігійний чинник у державному та суспільному становленні двома шляхами: через його надмірну політизацію або через його ігнорування, не визнання за ним важливості у процесах державного будівництва.

Конкретизуючи заявлену у темі дослідження потребу створення парадигми зазначеної взаємодії, дисертант звертає увагу, що відносини між релігійними організаціями, державою та секулярним громадянським суспільством мають динамічний характер, вектори цієї взаємодії постійно змінюються та розвиваються під впливом соціально-правової дійсності та політично-ідеологічної кон'юнктури.

Саме створення такої парадигми на сучасному етапі українського державотворення може суттєво вплинути на розв'язання ключових суспільно-політичних проблем українського державотворення, оскільки воно

є одним із ключових елементів налагодження партнерської моделі взаємовигідних відносин між релігійними організаціями, державою та суспільством. Виходячи з цього, дисертація присвячена основним формам втілення релігійних засад у праві та законодавстві України, а саме проблемам юридичного закріплення релігійних засад в Основному Законі держави та виявленню специфічних рис відображення релігійних засад у механізмах публічно-правового та приватноправового регулювання, що беруть перманентну участь у процесах формування сучасної гнучкої та водночас ефективної моделі співпраці представників органів державної влади, релігійних організацій та недержавного сектора. Шляхом вивчення взаємного впливу релігії та державної політики на імплементацію правових норм, як доведено в дисертації, визначаються фундаментальні елементи вказаної парадигми, якими є додержання принципів рівності усіх релігійних організацій перед законом, а також функціонування усіх релігійних, політичних та суспільних інститутів в умовах конфесійного та світоглядного плюралізму.

В дисертації встановлено, що юридичне закріплення релігійних засад у нормах Конституції України доводить факт взаємопроникнення релігійної та правової сфер суспільного буття. Наявність окремих статей у Конституції України, які гарантують передусім свободу совісті та свободу діяльності релігійних організацій засвідчує, що український законодавець сприймає вільний розвиток релігії та релігійних організацій як реальну гарантію соціальної стабільності за умови недопущення прямого втручання держави у діяльність релігійних організацій.

Обґрунтовується, що наявна в Україні конституційно-правова доктрина справедливо залишає за релігійними організаціями пріоритет формування аксіологічного виміру державної ідеології. Адже церква, як було аргументовано у дослідженні, здатна результативно впливати на підвищення рівня правосвідомості українського суспільства шляхом формування ціннісних еталонів сприйняття дійсності, що зважаючи на чималий

історичний досвід, стало невідчужуваною детермінантою ментальності української нації.

Доведено, що завдяки пошуку оптимальних механізмів публічно-правового регулювання, держава гарантує можливості вільного та безперешкодного релігійного розвитку людини та громадянина шляхом правової регламентації відносин з релігійними організаціями на умовах партнерської співпраці та діалогу, закріплюючи це у національному законодавстві. Постійне вдосконалення на сучасному етапі українського державотворення механізму публічно-правового регулювання забезпечує можливість залучення в українське законодавство релігійних норм, які набуваючи належної правової форми, мають потенціал стати правовими цінностями та принципами, що дозволяє сформувати у юридичній площині й відповідним чином укорінити у суспільно-правовій свідомості морально-етичні ідеали справедливості, гуманізму свободи.

В дисертації виявляється важливість релігійних засадах у процесі публічного правового регулювання, які відображаються через забезпечення державними інститутами права на свободу віросповідання, реалізація якого у широкому власне публічному сенсі передбачає право на безперешкодне здійснення культово-обрядових практик та право на утворення нових чи входування до раніше існуючих релігійних організацій.

В дослідженні обґрунтовується, що саме синтез моральних і релігійних світоглядних засад дозволяє здійснити різнопланове правове трактування поняття свободи совісті через залучення різних галузей приватного права України.

Пропонується новий погляд на процес удосконалення світоглядних принципів та правових механізмів взаємодії релігії, релігійних організацій і державного апарату в Україні, що має свою ідеологічну та організаційну складові. Внутрішня ідеологічна складова виявляється передусім шляхом визнання за релігійними нормами еталонного статусу для формування морально-етичних орієнтирів суспільства, маючи своїм джерелом принципи

релігійної доктрини християнства. Завдяки взаємному впливу релігійних засад на державотворчі процеси та обернено пропорційному впливу держави на розвиток релігії та функціонування релігійних організацій в Україні досягається збалансованість заявленої у дослідженні парадигми взаємодії, що виявляється у її саморозвитку, який, у свою чергу, відбувається за рахунок синтезу аксіологічних елементів правової системи та релігійної ідеології. У своїй сукупності релігійні засади і доктринальні положення спрямовують власний суспільний вплив на демократизацію держави і розбудову громадянського суспільства, забезпечуючи при цьому як групові, так і приватні інтереси, сприяють втіленню у життя певних державних пріоритетів і гарантують додержання прав і свобод людини і громадянина. Релігії у цьому контексті притаманна інтегруюча роль, що сприяє розвитку громадянського суспільства та підвищенню динаміки державотворчих процесів. Релігія через суспільно значущу ідеологічно консолідуючу діяльність релігійних організацій виконує функцію сполучної ланки, покликаної збалансовувати роботу рівноправних суб'єктів церковно-державних відносин, забезпечивши у такій спосіб її самокерованість з урахуванням змін у кожному її компоненті. Завдяки цьому відбувається трансформація моделей співпраці релігійних організацій та держави. Результатом зближення релігії та держави на підставі механізмів правового регулювання також є актуалізація у правовому просторі оптимальних методів взаємодії між державою, суспільством та релігійними організаціями.

В роботі пропонується розвиток вчення про релігійну доктрину як джерело права в Україні, яке є важливою передумовою для визначення перспективних напрямів співпраці релігії, держави і права в Україні у першу чергу через те, що за його посередництвом відбувається еволюція функціональних механізмів міжінституціональної взаємодії, що потребує якісно нових, оптимальних та гнучких підходів, здатних довести свою ефективність у демократичній та світській державі, якою є Україна. Виходячи із динамічного характеру розширення форм взаємодії держави і

релігійних організацій, головне її призначення полягає у здійсненні регулятивного та стабілізуючого впливу на життєдіяльність суспільства та його окремих сфер, у першу чергу безпекової, що уможлиблюється виключно завдяки партнерському характеру такої співпраці.

Дається характеристика альтернативних підходів до узгодження теологічних та світських засад у сфері модернізації правового становища людини і громадянина, що фактично виступають теоретично-правовою основою відповіді релігії і держави на спільні виклики цивілізаційного характеру.

Сформульовані в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми взаємодії права, релігії та держави на сучасному етапі українського державотворення, а також у навчальному процесі, законопроектній роботі, правозастосовчій, правоосвітній та правовиховній діяльності органів юстиції.

Ключові слова: релігія, право, держава, релігійно-правова взаємодія, релігійно-правова співпраця, релігійні норми, публічно-правове регулювання, приватноправове регулювання.

Список публікацій здобувача, зарахованих за темою дисертації

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мельникович М. С. Роль релігії у формуванні державної політики України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. Випуск 50. Т. 4. С. 134–139.

2. Мельникович М. С. Релігійні основи системи законодавства України. Юридична наука. 2019. Випуск 5. С. 88–94.

3. Мельникович М. С. Втілення релігійних засад на рівні публічно-правового регулювання суспільних відносин в Україні. Юридична наука. 2019. Випуск 4. С. 111–117.

4. Мельникович М. С. Конституційно-правові засади державно-церковних відносин в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2020. Випуск 2, частина 2. С. 91–96 (Словацька Республіка).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Мельникович М. С. Право і релігія як об'єктивні регулятори поведінки індивідів у суспільних відносинах. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 9–10 березня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 70–72.

6. Мельникович М. С. Сучасна концепція державно-церковних відносин в Україні. Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 березня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.

7. Мельникович М. С. Роль президента України в системі адміністрування виконавчої влади. *ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference*. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 8 February 2019. С. 72–77.

SUMMARY

Melnykovych M. S. The paradigm of interaction between religion, law and state at the present stage of Ukrainian state-building. – Scientific qualification work with the manuscript copyright.

A thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Specialty 081 – Law. – Private Higher Education Institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2020.

The thesis deals with a comprehensive theoretical and legal research of the current paradigm of interaction between religion, law and state at the present stage of Ukrainian state-building.

The problem of legal support of the relations of the Ukrainian state with religious organizations is objectively crucial for the domestic state-building. The author objectively proceeds from the fact that providing an effective mechanism of legal regulation of relations between the state and religious organizations can neutralize modern ideological, political and security threats that inhibit the process of state-building by artificially rejecting the religious factor in state and social formation in two ways: through its excessive politicization or ignoring it, not recognizing its importance in the processes of state-building.

Concretizing the stated need to create a paradigm of this interaction, the author draws attention to the fact that the relations between religious organizations, the state and secular civil society is dynamic, the vectors of this interaction are constantly changing and evolving under the influence of social and legal reality as well as political and ideological conjuncture.

It is the creation of such a paradigm at the current stage of Ukrainian state-building that can significantly affect the solution of key social and political problems of Ukrainian state-building, as it is one of the key elements of establishing a partnership model of mutually beneficial relations between religious organizations, state and society. Therefore, the thesis describes the main forms of

implementation of religious principles in law and legislation of Ukraine, namely the problems of legal consolidation of religious principles in the Constitution of the state and identification of specific features of religious principles in the mechanisms of public and private law regulation which permanently participate in the processes of forming a modern, both flexible and effective model of cooperation between representatives of public authorities, religious organizations and the non-governmental sector. It is proved in the thesis that studying the mutual influence of religion and public policy on the implementation of legal norms allows determining the fundamental elements of this paradigm such as compliance with the principles of equality of all religious organizations before the law, as well as the functioning of all religious, political and social institutions in terms of confessional and ideological pluralism.

The thesis establishes that the legal consolidation of religious principles in the norms of the Constitution of Ukraine proves the fact of convergence of religious and legal spheres of public life. The existence of separate articles in the Constitution of Ukraine, which guarantee first of all freedom of conscience and freedom of activity for religious organizations, proves that the Ukrainian legislator perceives the free development of religion and religious organizations as a real guarantee of social stability provided that the state does not interfere directly in the activities of religious organizations.

It is substantiated that the existing constitutional and legal doctrine in Ukraine rightly leaves the priority to form the axiological dimension of state ideology for religious organizations. After all, the church, as argued in the study, can effectively influence the level of legal awareness of Ukrainian society by forming value standards of perception of reality, which has become an inalienable determinant of the mentality of the Ukrainian nation given considerable historical experience.

It is proved that by searching for optimal mechanisms of public law regulation, the state guarantees opportunities for free and unimpeded religious development of man and of the citizen by means of legal regulation of relations

with religious organizations on the terms of partnership and dialogue by capturing it in national legislation. At the present stage of Ukrainian state-building, continuous improvement of the mechanism of public legal regulation provides an opportunity to involve religious norms in Ukrainian legislation, which have the potential to become legal values and principles by acquiring the appropriate legal form, which, in turn, allows to form moral and ethical ideals of justice, humanism and freedom in the field of law and engrain them in the social and legal awareness.

The thesis reveals the importance of religious principles in the process of public legal regulation, which is reflected through the provision of the right to freedom of religion by state institutions, the implementation of which in a broad public sense implies the right to unimpeded religious practices and the right to form new or enter existing religious organizations.

The study substantiates that it is the synthesis of moral and religious worldviews that allows for a diverse legal interpretation of the concept of freedom of conscience through the involvement of various branches of private law in Ukraine.

The thesis offers a new look at the process of improving the worldview principles and legal mechanisms of interaction between religion, religious organizations and the state apparatus in Ukraine, which has its own ideological and organizational components. The internal ideological component is expressed primarily by the recognition of the baseline status of religious norms for the formation of moral and ethical guidelines of society, having as its source the principles of the religious doctrine of Christianity. Due to the mutual influence of religious principles on state-building processes and inversely proportional influence of the state on the development of religion and the functioning of religious organizations in Ukraine, it is possible to achieve a balanced paradigm of interaction in this thesis, which manifests in its self-development, which, in turn, occurs through the synthesis of axiological elements of the legal system and religious ideology. Collectively, religious principles and doctrinal provisions direct their own social influence to the democratization of the state and the development

of civil society while ensuring both group and private interests, promote the implementation of certain state priorities and guarantee respect for human and civil rights and freedoms. In this context, religion has an integrative role, which contributes to the development of civil society and increase of the dynamics of state-building processes. Thanks to the socially significant ideologically consolidating activities of religious organizations, religion serves as a link to balance the work of equal subjects of church-state relations, thus ensuring its self-government while taking into account alterations in each of its components. Due to this, the models of cooperation between religious organizations and the state are being transformed. One of the results of the rapprochement of religion and the state based on mechanisms of legal regulation is the actualization of optimal methods of interaction between the state, society and religious organizations in the legal space.

The thesis proposes the development of the study of religious doctrine as a source of law in Ukraine, which is an important prerequisite for identifying promising areas of cooperation between religion, state and law in Ukraine. The primary reason for this is that this study enables the evolution of functional mechanisms of interinstitutional cooperation which requires new, optimal and flexible approaches that can prove their effectiveness in a democratic and secular state such as Ukraine. Based on the dynamic nature of the expansion of forms of interaction between the state and religious organizations, its main purpose is to exercise regulatory and stabilizing influence on society and its individual spheres, especially security, which is possible only due to the partnership nature of such cooperation.

The thesis provides the description of alternative approaches to the harmonization of theological and secular principles in the field of modernization of the legal status of man and of the citizen, which actually act as a theoretical and legal basis for the response of religion and the state to the common challenges of civilizational nature.

The conclusions and proposals formulated in the thesis can be used in the course of further fundamental, general theoretical, sectoral and applied research on

the interaction between law, religion and state at the present stage of Ukrainian state-building, as well as in the educational process, law-drafting activities, law enforcement, legal education activities of bodies of justice.

Key words: religion, law, state, religious and legal interaction, religious and legal cooperation, religious norms, public law regulation, private law regulation.

List of the publications of doctoral candidate

which feature the main scientific results of the thesis:

1. Melnykovich M. S. Rol religii u formuvanni derzhavnoi polityky Ukrainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo». 2018. Vypusk 50. T. 4. S. 134–139.

2. Melnykovich M. S. Relihiini osnovy systemy zakonodavstva Ukrainy. Yurydychna nauka. 2019. Vypusk 5. S. 88–94.

3. Melnykovich M. S. Vtilennia relihiinykh zasad na rivni publichno-pravovoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn v Ukraini. Yurydychna nauka. 2019. Vypusk 4. S. 111–117.

4. Melnykovich M. S. Konstytutsiino-pravovi zasady derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v Ukraini. Visegrad journal on human rights. 2020. Vypusk 2, chastyna 2. S. 91–96 (Slovatska Respublika).

which confirm the approbation of the thesis materials:

5. Melnykovich M. S. Pravo i relihiia yak obiektyvni rehuliatory povedinky indivydiv u suspilnykh vidnosynakh. Suchasni pravovi systemy svitu v umovakh hlobalizatsii: realii ta perspek-tyvy: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, m. Kyiv, 9–10 bereznia 2018 r. K.: Tsentr pravovykh naukovykh doslidzhen, 2018. S. 70–72.

6. Melnykovich M. S. Suchasna kontseptsiiia derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v Ukraini. Aktualni pytannia rozvytku ta vzaiemodii publichnoho ta pryvatnoho prava: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii,

m. Lviv, 15–16 bereznia 2019 r. Lviv: Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentr pravnychkh initsiatyv», 2019. S. 56–59.

7. Melnykovych M. S. Rol prezidenta Ukrainy v systemi administruvannia vykonavchoi vlady. ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 8 February 2019. S. 72–77.